

EĞİTİM PSİKOLOJİSİ

Gelişim-Öğrenme-Öğretim

Prof. Dr. Ayhan Aydın

Gözden Geçirilmiş
14. baskı

Prof. Dr. Ayhan AYDIN

EĞİTİM PSİKOLOJİSİ

ISBN 978-605-5885-09-0

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2016, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Ağustos 2008, Ankara

14. Baskı: Şubat 2016, Ankara

Yayın-Proje: Çiğdem Hanlı

Türkçe Redaksiyon: Seda Çelikkaya

Dizgi-Grafik Tasarım: Didem Kestek

Kapak Tasarımı: Ayhan Aydın

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj

Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1

İskitler/ANKARA

Tel: 0312-3411020

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi 0312 430 67 50 - 430 67 51

Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

PROF. DR. AYHAN AYDIN

Ankara ve Hacettepe Üniversiteleri mezunu olan yazar, İngilizce ve Eğitim Bilimleri alanında yükseköğrenim görmüştür. Bir süre İngilizce öğretmeni olarak görev yapan Aydın, bu dönem içinde bir yandan lisansüstü öğrenimini sürdürürken öte yandan MEB'in çeşitli komisyon ve kurullarında görev almıştır. Doktora öğreniminden sonra Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesinde yarı zamanlı öğretim elemanı olarak çalışmıştır. Senato üyeliği, bölüm başkanlığı, anabilim dalı başkanlığı gibi çeşitli yönetim görevlerinde bulunan Aydın, hâlen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Gazi, Anadolu, Bahçeşehir gibi üniversitelerde dersler veren Aydın, kendisini kısaca yaşamsever olarak tanımlamaktadır. Aydın'ın 150'ye yakın yayınlanmış makalesi, ayrıca ikisi araştırma kitabı olmak üzere toplam 11 yayınlanmış kitabı bulunmaktadır. Yayınlanmış kitaplarından bazıları şunlardır: Sınıf Yönetimi, Eğitim Politikası, Eğitim Psikolojisi, Felsefe Düşünce Tarihi, Eğitim Sevgidir, Yaşama Sanatı, Yaşadığımız Dünya, Hayat Neden Güzeldir, Eğitim Hikayedir. Yazar insana ve hayata ilgi duymakta ve bu alanlarda ürünler vermektedir.

AÇIKLAMA VE TEŞEKKÜR

Eğitim Psikolojisi 14. baskıda yeni bir görsel tasarım ve daha nitelikli bir dizgi ile okuyucusuyla buluşuyor. Bu bağlamda kitap, yeniden gözden geçirilmiş ve YÖK tarafından son dönemde yapılan kur tanımına uygun bir içeriğe kavuşturulmuştur. Yeni kimliği ile kitabın daha çok beğenileceği umulmaktadır.

Bu baskıda probleme dayalı öğrenme, beyin temelli öğrenme yaklaşımları eklenmiştir. Ayrıca Gardner'ın çok boyutlu zekâ kuramı ve Bloom'un bilişsel alan taksonomisi yeni bilgiler ışığında güncellenmiştir.

Şubat, 2016

ÖN SÖZ

Gelişme ve öğrenme, yaşamın birbirinden ayrılmaz nitelikte iki temel boyutunu oluşturur. Başka bir anlatımla bu iki sözcük, insan yaşamının en özlü anlatımıdır. Yaşam, insanın doğumdan başlayarak ölümüne dek kendi iç dünyasında ve onu çevreleyen dış dünyada yaptığı yolculuğun adıdır. Bu güzel, acılı ve gizemli yolculuk, her zaman daha mutlu ve üretken bir varoluş biçimine ulaşmak amacıyla yapılır. Ancak yaşam yolcularının tümü, sevgi ve güvene, başka bir deyişle mutluluğa ulaşamazlar. Çünkü çoğu kez yaşam adına bize dayatılan dar görüşlülük, katı kuralcılık ve bencilliktir. Kendi gerçeğimize ve özgün doğamıza yabancılaşmayı tanımlayan bu çürüme süreci, bizi yaşamaktan alıkoyar. Oysa yaşamak, hemen yanımızda masum bir çocuk gülüşü sadeliğiyle bize göz kırpmaktadır. Fakat gerçekte çocuksu bir coşku içinde yaşanması gereken yaşamı zorlaştıran, yine insanın kendisidir. İnsan, yaşamın en yüce değer olduğunu unutursa varlığını “büyük davalara” adar. Yaşamın kendisine adanmamış bir yaşam ise asla gerçek bir yaşam olamaz.

Bir şair, “Bir insanı sevmekle başlar her şey.” diyordu... İnsanı sevmekle... Bu sözlerin üzerinde düşündüm yıllarca. Kendimi bulmak, tanımak zorundaydım. Bunun için yaşamı ve insanları sevmeliydim. Sevmeyi öğrenmeliydim. Yaşamımı sevgiye adadım. Yıllar geçtikçe sevmeyi daha çok seviyordum.

Sonuçta bu kitabı, yaşamı ve insanları sevdiğim için yazmaya karar verdim. Sevgimi paylaşmak için insanı ve onun dünya içindeki yalnızlığını anlamak için... İnsan olduğum için... Ve insanlara duyduğum gönül borcumun bir kısmını ödemek için...

Kitabı yazarken bilimsel gerçekliği yer yer romansı yer yer şiirsi bir anlatıya dönüştürerek aktarmaya çalıştım ya da şöyle diyelim; yüreğimle yazdım, beynimle yazdım. Kendimi yazdım veya sizi, yani insanları...

Şubat 2016

Ayhan AYDIN

İÇİNDEKİLER

Açıklama ve Teşekkür	v
Ön Söz.....	vii

1. Bölüm

GELİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Gelişim	3
Gelişimin Kritik Dönemleri.....	5
Gelişimin Temel İlkeleri	5
Büyüme.....	7
Olgunlaşma	8
Öğrenme.....	9
Hazırbulunuşluk.....	10
Kalıtım	11
Çevre	12
Aile	14

2. Bölüm

FİZİKSEL GELİŞİM

Doğum Öncesi Gelişim	19
Doğum Sonrası Gelişim	22
İlk Çocukluk Döneminde (2-6) Fiziksel Gelişim.....	26
Erinlik Döneminde (6-12) Fiziksel Gelişim	27
Ergenlik Döneminde (12-18) Fiziksel Gelişim.....	28
Fiziksel Gelişme Sürecinde Yetişkinlerin Dikkat Etmesi Gereken Konular	30

3. Bölüm

PSİKO-SOSYAL GELİŞİM

Bilişsel Gelişim Kavramı.....	35
Bilişsel Gelişime Evresel Yaklaşım.....	35
Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramına İlişkin Temel Kavramlar	36
Şema	37
Olgunlaşma	38
Yaşantı	39
Uyum.....	39
Özümleme ve Örgütlenme	40
Duyusal Motor Evre (0-2 Yaş).....	43
İşlem Öncesi Evre (2-7 Yaş).....	45
Somut İşlemsel Evre (7-12 Yaş).....	48
Soyut İşlemsel Evre (12 Yaş ve Sonrası).....	49
Piaget'nin Eğitim Sistemine İlişkin Görüşleri.....	50
Bruner'in Bilişsel Gelişim Kuramı.....	51
Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramı.....	53
Bruner ve Vygotsky'nin Eğitim Sistemine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi	54
Sosyal Gelişim.....	55
Sosyal Gelişim Kavramı.....	55
İlk Sosyal İlişki: Anneye Bağımlılık	56
Bağlanma Sonrası Sosyal İlişki; Özerklik Arayışları ve İlk Bireyselleşme Girişimleri.....	58
Akranlarla İletişim.....	58
Vicdan Gelişimi: Doğru ve Yanlış Kavramları.....	61
Kimlik Arayışı	67
Cinsel Kimliğin Gelişimi	71

4. Bölüm**KİŞİLİK GELİŞİMİ**

Kişilik Kavramı.....	79
Kişilik Kuramlarına Genel Bakış.....	80
Kişiliğe Biyo-Fizyolojik Yaklaşım.....	81
Psikolojik ve Toplumsal Değişkenlere Göre Kişilik Kategorileri	85
Treyt Kuramları	87
Sosyal Etkileşim Kuramları.....	89
Erikson'ın Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı.....	92
1. Evre: Güvene Karşı Güvensizlik Karmaşası	92
2. Evre: Özerkliğe Karşı Utanma ve Kuşkuculuk Karmaşası	94
3. Evre: Girişkenliğe Karşı Suçluluk Karmaşası.....	95
4. Evre: Çalışkanlık ve Başarıya Karşı Aşağılık Duygusu Karmaşası.....	95
5. Evre: Kimliğe Karşı Rol Karmaşası	96
6. Evre: Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (Isolation) Karmaşası	97
7. Evre: Üretkenliğe Karşı Durgunluk Karmaşası	97
8. Evre: Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk Karmaşası	98
Psikanalitik Kuram.....	98
İd.....	100
Ego.....	100
Süper Ego.....	101
Davranış Bozuklukları ve İd, Ego, Süper Ego Etkileşimi.....	102
Oral Dönem.....	103
Anal Dönem	103
Fallik Dönem.....	104
Gizil (Latent) Dönem	104
Genital Dönem.....	105
Freud'un Psiko-Seksüel Gelişim Evrelerinin Genel Değerlendirilmesi...	105

Fenomenolojik Yaklaşımlar.....	107
İnsan Kiřiliđine Olumlu Bir Bakış.....	107
Rogers'ın Özgerçekteřtirme Kuramı	110
Kendini Gerçekteřtiren İnsanların Özellikleri.....	111
Fromm'un İnsancıl Yaklaşımı	113
Varoluş Psikolojisi	116

5. Bölüm

DİL VE DÜşÜNCE

Dil.....	121
Dilin Temel Ögeleri.....	121
Fonem	122
Dilbilim.....	124
Dilin Anlam Kategorileri.....	124
Dili Öğrenme Süreçleri.....	125
Taklit.....	125
Koşullama.....	126
Denence Test Etme.....	126
Dil Öğrenme Aşamaları.....	127
Dilde Kavram Öğrenme Olgusu.....	128
Kavram Öğrenme Stratejileri.....	129
Eř Zamanlı Tarama.....	130
Ardışık Tarama	130
İşleve Takılma.....	130
Bađsal Öğrenme.....	131
Düřünme Olgusu ile İlgili Kavramlar.....	132
Kavram Öğrenme Stratejileri ve Düşünce Süreçlerinin İşleyişi	134
Basit Düşünce	137
Eleřtirel Düřünme	139

6. Bölüm**DİKKAT VE GÜDÜLENME**

Dikkat.....	145
Dikkat Kategorileri.....	145
Dikkat Sürecini Etkileyen Değişkenler.....	146
Güdülenme Kavramı (Motivation)	149
Güdülenmeye Kuramsal Yaklaşımlar.....	150
Kuramların Genel Değerlendirilmesi ve Güdülenmeyle İlgili Yeni Yaklaşımlar	153
Güdülenme Konusunda Eğitimcilerle Öneriler	155

7. Bölüm**ALGI VE BELLEK**

Algı.....	161
Algıda Seçicilik	162
Şekil-Zemin Algısı (Figure-ground perception).....	163
Algıda Bütünlük	163
Algıda Bilişsel Süreçler	165
Algısal Değişmezlikler	166
Yanılsama (Illusions)	167
Fark Eşiği	168
Mutlak Eşik	169
Bellek (Memory).....	169
Duyusal Depo	171
Kısa Süreli Bellek.....	172
Uzun Süreli Bellek	174
Algı ve Bellek Süreçlerinin İşleyişi	176
Geri Çağırma Sürecinde Bozucu Etkiler	182
Algı ve Bellek Süreçlerinin Etkin Kullanımı Açısından Eğitimcilerle Öneriler.....	185

8. Bölüm

ÖĞRENME

Öğrenme Kavramı.....	191
Öğrenme – Davranış İlişkisi	191
Öğrenme Kuramlarına Genel Bakış.....	193
Klasik Koşullama.....	193
Pavlov'un Deneyleri	194
Klasik Koşullanmanın Temel Kavramları	195
Klasik Koşullama Kuramının Eğitim Açısından Doğurguları	197
Edimsel Koşullama Kuramı	200
Edimsel Koşullama ile Davranımların Öğrenilmesi	202
Klasik ve Edimsel Koşullama Kuramları Bağlamında Pekiştirme Kavramı.....	204
Pekiştireç Kullanma Yöntemleri	205
Pekiştirme İzlemleri.....	206
Edimsel Koşullama Kuramının Eğitim Açısından Doğurguları	207
Bilişsel Öğrenme Kuramları.....	210
Bilişsel Öğrenme Kuramlarına Genel Bakış.....	210
Bilişsel Yapı.....	211
Kavrama Yoluyla Öğrenme Sürecinde Bilişsel Yapıların İşleyişi	212
Sosyal Bilişsel Kuram	214
Bandura'ya Göre Öğrenmeyi Etkileyen Temel Faktörler	216
Sosyal Bilişsel Kuramın Temel İlkeleri.....	216
Sosyal Bilişsel Kuramına Göre Öğrenme Süreçleri.....	217
Sosyal Öğrenme Kuramının Eğitim Açısından Doğurguları	221
Amaçsal Davranışçılık	222
Amaçlı Davranışçılık Kuramının Temel Kavramları.....	224
Amaçlı Davranışçılık Kuramına Göre Öğrenme Türleri.....	225
Amaçlı Davranışçılık Kuramının Eğitim Açısından Doğurguları	228
Gestalt Kuramı.....	230

Gestalt Kavramı	230
Gestalt Kuramının Ortaya Çıkışı.....	231
Gestalt Kuramının Temel Kavramları.....	232
Gestalt Kuramının Eğitim Açısından Doğurguları.....	234

9. Bölüm

ÖĞRENMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Öğrenmeyi Etkileyen Bireysel Faktörler	241
Zekâ	242
Gardner'in Çok Yönlü Zekâ Teorisi	243
Yaş.....	247
Genel Uyarılmışlık Hâli.....	248
Ön Öğrenmelerin Yeterlik ve Aktarılma Düzeyleri.....	249
Öğrenme Stratejileri.....	251
Öğretim Yaşantılarının Desenlenmesi ve Değerlendirilmesi	255

10. Bölüm

ÖĞRETİM

Öğretim Kavramı.....	261
Kritik Davranış Kavramı	261
Duyuşsal Özellikler	262
Bilişsel Yeterlikler	265
Psiko-Motor (Devinsel) Beceriler	272
Öğretme Modelleri.....	275
Carroll'ın Okulda Öğrenme Modeli.....	275
Slavin'in Etkili Öğretim Modeli.....	276
Gagne'nin Öğretim Modeli	279

Öğrenme Ürünleri.....	280
Gagne'nin Geliştirdiği Öğretim Modelinin Temel Boyutları.....	283
Bloom'un Okulda Tam Öğrenme Modeli.....	287
Öğretim Yaklaşımları.....	290
Buluş Yoluyla Öğretim.....	291
Sunuş Yoluyla Öğretim.....	293
İş Birliğine Dayalı Öğretim.....	296
Yapılandırmacı Yaklaşım.....	299
Probleme Dayalı Öğrenme.....	301
PDÖ Yaklaşımının Temel Özellikleri.....	302
Beyin Temelli Öğrenme.....	304

11. Bölüm

PSİKOLOJİK TESTLER

Test Kavramı ve Psikolojik Testler.....	315
Uygun Bir Testin Özellikleri.....	317
Zekânın Tanımı.....	318
Zekâ Yaşı ve Bölümü.....	319
Zekâda Bireysel Ayrılıklar.....	321
Özel Eğitim.....	323
Stanford-Binet Zekâ Testi.....	326
Wechsler Bireysel Zekâ Testi.....	327
Gessell Gelişim Ölçeği.....	327
Cattel Bebek Zekâ Testi.....	328
Kişilik Testleri.....	328
Görüşme ve dereceleme ölçekleri.....	329
İlgi Testleri.....	329
Kişilik Anketleri.....	332
Projektif Testler.....	335
Kaynakça.....	339

Şekiller

Şekil-1: Zigotun Ana Rahminde Geçirdiği Gelişim Evreleri.....	20
Şekil-2: 0-16 Ay Devinsel Gelişim	24
Şekil-3: Doğum Öncesi ve Sonrası Fiziksel Gelişim Aşamaları	27
Şekil-4: Değişik Yaş ve Cinsiyette Bedensel Gelişim.....	30
Şekil-5: Değişik Yaşlarda Fiziksel ve Psiko-Sosyal Gelişim	61
Şekil-6: Sheldon'a Göre Temel Kişilik Kategorileri	85
Şekil-7: Pavlov'un Klasik Koşullanma Yoluyla Öğrenme Deneyleri Sırasında Kullandığı Düzenek	194
Şekil-8: Bebeğe Korku Koşullanması ve Genellemesinin Oluşum Aşamaları.....	197
Şekil-9: Ön, Orta ve Alt Beyin Bölümleri	306
Şekil-10: Beynin Bölümleri (lobları).....	307
Şekil-11: Beyin Hücresinin Yapısı	308
Şekil-12: Beyin Hücresi-Nöronlar	310
Şekil-13: Tipik Rorschach Mürekkep Lekesi.	337

Çizelgeler

Çizelge-1: Piaget'nin Bilişsel Gelişim Evreleri.....	42
Çizelge-2: Kolhberg'in Ahlaki Akıl Yürütme Düzey ve Evreleri.....	63
Çizelge-3: Örnek Olay Bağlamında Kolhberg'in Ahlaki Gelişim Evreleri.....	65
Çizelge-4: Başat Kişilik Özelliklerine İlişkin Treyt Faktörleri ve Betimleyici Sıfat Çiftleri	88
Çizelge-5: Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Evreleri.....	93
Çizelge-6: Maslow'un Gereksinimler Sıra Dizini	109
Çizelge-7: Tümevarım ve Tümdengelim Yoluyla Kavram Öğrenme Stratejileri	135
Çizelge-8: Analiz-Sentez Süreci.....	166
Çizelge-9: Çok Depolu Bellek Sistemleri.....	171

Çizelge-10: Bölgeler.....	179
Çizelge-11: Askerî Rütbeler.....	179
Çizelge-12: Uzunluk Ölçüleri	180
Çizelge-13: Ezberlenecek İsim Listesi.....	180
Çizelge-14: Duyuşsal Alan Taksonomisi.....	264
Çizelge-15: Bilişsel Alan Taksonomisi	268
Çizelge-16: Bloom'a Göre Bilişsel Süreç Boyutları.....	270
Çizelge-17: Bloom'un Güncellenmiş Bilişsel Alan Taksonomisi.....	271
Çizelge-18: Devinsel Alan Taksonomisi.....	274
Çizelge-19: Gagne'ye Göre Entelektüel Becerilerin Hiyerarşik Dizilişİ.....	281
Çizelge-20: Stanford-Binet Zekâ Bölümlerinin Dağılımı	320
Çizelge-21: Wechsler Yetişkinler Zekâ Ölçeği	320
Çizelge-22: Bazı Seçkin Kişilerin Biyografik Verilerinden Tahmin Edilen Zekâ Bölümleri	321
Çizelge-23: Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Zihinsel Gelişimin Bazı Göstergeleri ve Gösterilmesi Gereken Aylar.....	322
Çizelge-24: Karen Rogers'e Göre Üstün Zekâlı Çocukların Ayırt Edici Özellikleri...323	
Çizelge-25: İki Yatay Eksende İki Temel Kişilik Boyutu	331
Çizelge-26: Freud ve Jung'ın Kişilik Özellikleri.....	334

1. BÖLÜM

GELİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

GELİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde gelişim, olgunlaşma, hazırbulunuşluk, öğrenme, gelişimin kritik dönemleri kavramları tanımlanacak ve bu bağlamda gelişimin doğası ve ilkeleri; çevre, aile, kalıtım gibi boyutlar açısından açıklanacaktır.

Gelişim

İnsan gelişimi, çevre ve kalıtım arasındaki sürekli ve karşılıklı etkileşimin ürünüdür. Kalıtsal özellikler, kısaca biyolojik ön yatkınlıklar olarak tanımlanabilir. Döllenen yumurta aşamasından başlayarak genler taşıdıkları yapısal özellikler doğrultusunda hücreleri programlar ve böylece cinsiyet, saç rengi, fiziksel büyüklük ve hatta bir ölçüde zihinsel yetenekler, çevresel değişkenler ile etkileşerek şekillenir. Buna göre insan gelişimine yön veren iki temel süreç söz konusudur. Bunlardan birincisi genotip (*genotype*), ikincisi fenotiptir (*fenotype*). Genotip, ana-babadan kalıtım yoluyla gelen tüm özellikler; fenotip ise aile, çevre, okul ve toplum gibi farklı sosyal bağlamlarda toplumsal ilişkiler yoluyla edinilen gözlemlenebilir tüm kişisel özelliklerdir.

Gelişimin kalıtsal özelliklerini yansıtan genetik değişimler, evrim sürecinde gerçekleşen üç etkene göre oluşmaktadır. Bunlar; değişkenlik (*variability*), uyum (*adaptation*) ve ayıklanma (*selection*) süreçleridir. Bireyin genetik yapısındaki oluşum ve değişimler, çiftleşme aşamasında kadından gelen X ve erkekten gelen XY kromozomlarının rastlantısal (*random*) yolla etkileşimine bağlıdır. Cinsiyeti belirleyen X ve Y kromozomlarının rastlantısal olarak etkileşimi, genlerde yer alan mutasyonlar (*mutations*) yoluyla türe özgü davranış örüntülerini de (*related species*) içeren çok yönlü bir süreç içinde oluşmaktadır. Değişkenlik olarak bilinen bu etken, uyum kavramı ile ilişkilidir. Uyum, rastlantısal olarak bir araya gelen özelliklerin, doğal ayıklanma (*natural selection*) süreci içinde kalıcı hâle dönüşerek genetik yapıyı koruyan tüm değişimleri kapsamaktadır. Ayıklanma ise organizmanın, çevreye uyum sağlamasını kolaylaştıran özelliklerin kalıcı hâle gelmesi, diğerlerinin giderek sönmesi anlamındadır.

Gelişimin sosyal çevre değişkeni ile oluşan boyutu ise kısaca, algılama sisteminin düzenlenmesine bağlıdır. Buna göre algılama sistemimiz farklı olsaydı doğal olarak kişiliğimiz de farklı olacaktı. Bireysel deneyimlerimiz, içinde yer aldığımız kültürel yapıya (*cultural pattern*), sosyal gruba ve aileye bağlıdır. Örneğin, çocuğun saldırganlık davranışı, içinde yer aldığı sosyal grubun ve ailenin tepkilerine göre biçimlenmektedir. Genel olarak alt sosyoekonomik setlerden gelen ve eğitim düzeyi düşük olan ailelerin, çocuklarının saldırganlık davranışlarını ödüllendirdikleri gözlenmektedir. Ayrıca yetişkinlerin, söz ya da davranış